

VOORWOORD

Oude afbeeldingen van klaslokalen vormen een rijke bron van informatie over de leermiddelen die in vroeger tijden op Nederlandse scholen gebruikt werden. Een voorbeeld daarvan is de kopergravure hiernaast uit het rekenboekje *Nommerkransje* van J.F.L. Müller uit circa 1838.

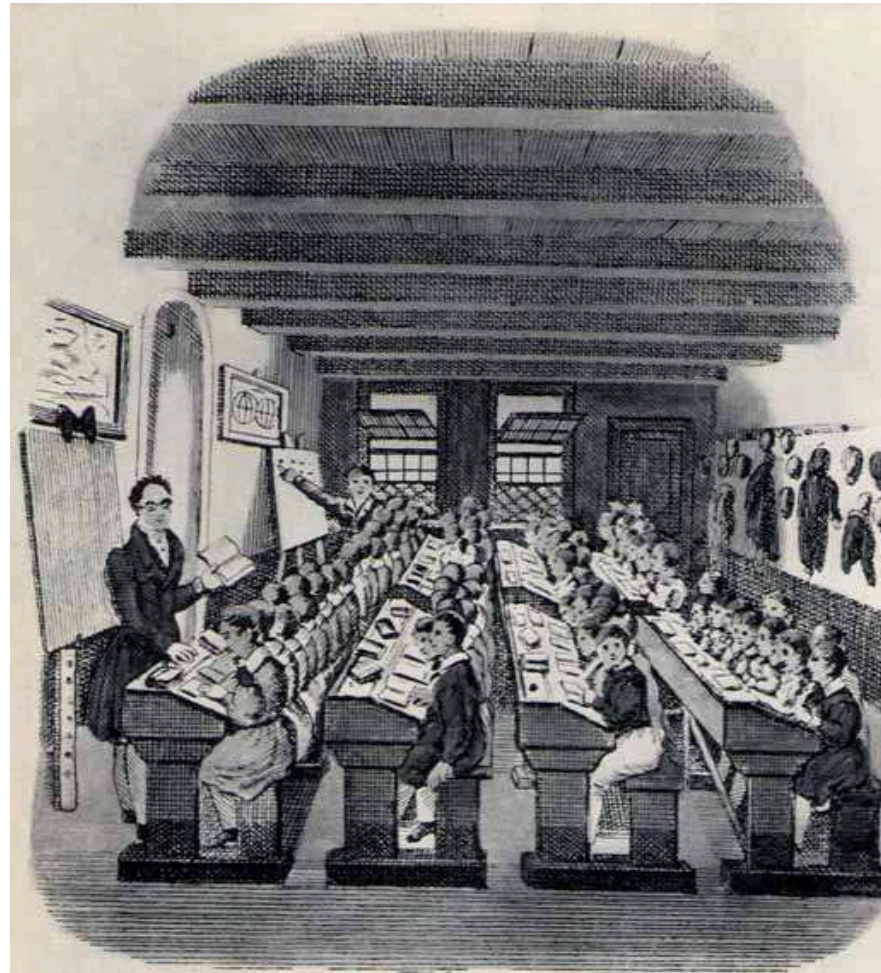
De petten en jasjes die bij de ingang van het klaslokaal aan de muur hangen hebben niet zozeer onze belangstelling, maar de kleine wandkaart van de wereld in twee halfronden aan de tegenoverliggende muur des te meer. De schematische tekening van dit wereldkaartje levert ons vandaag de dag een belangrijke aanwijzing op over het gebruik van schoolwandkaarten in de eerste helft van de 19de eeuw.

Op veel andere afbeeldingen van klaslokalen (zie bijvoorbeeld *Lager onderwijs in de spiegel der geschiedenis 1801-1976*, Staatsuitgeverij, 1976) vallen de schoolwandplaten met illustraties van dieren, planten, ambachten, historische taferelen et cetera het meest op. En gezien de diverse publicaties weten deze decoratieve platen nog steeds de aandacht naar zich toe te trekken (zie bijvoorbeeld *Veranderend landschap: Opnieuw op reis met oude schoolplaten*, 1992 en *Bij de les: schoolplaten van Nederlands-Indië*, 2004).

Het broertje van de schoolwandplaat, de schoolwandkaart, heeft echter een tot nu toe zeer stiefmoederlijke behandeling gekregen in de (kartografische) literatuur.

Dit heeft mogelijk de volgende oorzaken:

- Schoolkartografie werd lange tijd als een inferieur soort kartografie beschouwd.

- De historische kartografie legde lange tijd de bovengrens bij het jaar 1850, waardoor vrijwel alle schoolkaarten werden buitengesloten van wetenschappelijke studie.
- Ook het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap had vroeger blijkbaar andere zaken aan het hoofd. Keer op keer lezen we in het genootschaps-tijdschrift: 'Schooluitgaven worden in den regel niet besproken.'
- Schoolatlassen en zeker de lastig op te bergen schoolwandkaarten zijn in het verleden niet systematisch aangeschaft door (universiteits)bibliotheken, archieven en musea (of zoals onze oosterburen zeggen: 'Schulwandkarten sind in den Bibliotheken fast nirgends greifbar.'¹⁾).
- De meeste schoolwandkaarten uit de 19de en het begin van de 20ste eeuw zijn verloren gegaan.

Of bibliotheken, archieven en musea tegenwoordig schoolwandkaarten wel systematisch aanschaffen is onduidelijk. Maar het lijkt erop dat het tij voor de Nederlandse schoolwandkaarten wat betreft de eerste drie oorzaken ten gunste is gekeerd. Met dit boek willen de auteurs de schoolwandkaart, dit muurbloempje onder de leermiddelen, de aandacht geven die hij verdient.

Het eerste, meest uitgebreide hoofdstuk geeft een overzicht van de introductie en de verdere ontwikkelingen van de Nederlandse schoolwandkaarten in het onderwijs. De twaalf kortere hoofdstukken daarna behandelen belangrijke of bijzondere uitgevers, auteurs of schoolwandkaarten als 'casestudies'. De 'grote drie' van de Nederlandse uitgevers van schoolwandkaarten – Noordhoff, Wolters en Thieme – staan in de eerste vier casestudies centraal. Daarbij komen vier invloedrijke wandkaartauteurs van deze uitgevers uitgebreid ter sprake: R. Bos (Noordhoff), K. Zeeman (Noordhoff en Wolters), A.A. Beekman (Thieme) en G. Prop (Thieme). Ook in de daaropvolgende twee casestudies is er sprake van een 'grote drie', maar nu van de Nederlandse geografiebeoefening rond 1900: R. Schuiling, H. Blink en (wederom) A.A. Beekman. Deze rivaliserende aardrijkskundigen hebben alle drie schoolwandkaarten gemaakt die niet alleen richtingge-

vend waren in het aardrijkskundeonderwijs maar ook wetenschappelijk gezien vernieuwend waren. De laatste zes casestudies laten zien hoe experimenterende onderwijzers en leraren steeds weer met veel opofferingen getracht hebben een schoolwandkaart te ontwerpen die aansloot aan de veranderende tijdgeest of voldeed aan de specifieke wensen van een doelgroep. Dat ging soms met mislukkingen gepaard, maar er zijn ook mijlpalen aan te wijzen, zoals de succesvolle schoolwandkaarten van W. Bakker en H. Rusch aantonen. In het overzichtshoofdstuk worden verbindingen gelegd met de andere hoofdstukken. Een uitgebreid register vergroot hopelijk de bruikbaarheid van dit boek. De twaalf kortere hoofdstukken zijn al eerder verschenen als tijdschriftpublicaties (zie de verantwoording op pagina 191). De auteurs zijn de redacties van de tijdschriften Boekenpost, Caert-Thresoor, Geo-Info (en het daarin opgegangene Kartografisch Tijdschrift) en Geografie erkentelijk voor hun toestemming deze artikelen in dit boek op te nemen.

Een verbazingwekkend groot aantal aardrijkskundige schoolwandkaarten – circa 1250 verschillende uitgaven met geschatte oplagecijfers van 500 à 1500 per uitgave – heeft vanaf 1820 als leermiddel gediend in scholen en daarna vaak als decoratie in huizen. Dit boek schetst daarvan de geschiedenis en diverse schoolwandkaarten zullen daarbij de revue passeren. Een complete opsomming van alle uitgaven geeft echter het boek *Bibliografie en foto-overzicht van de Nederlandse schoolwandkaarten (1801-1975)* van de hand van L. Brink, uit 2007.

Honderdvijftig jaar geleden werd de in zijn tijd bekende aardrijkskundige en geschiedkundige P.H. Witkamp bij het betreden van de aardrijkskundezaal van een onderwijstentoonstelling getroffen door al het 'frisch coloriet' van de schoolwandkaarten, dat hem 'van alle zijden in de oogen blonk'. De auteurs hopen dat de lezer van dit boek op een vergelijkbare manier getroffen wordt door de bonte stoet van schoolwandkaarten en hun verhalen, een wereld aan de wand, die langs hem heen trekt.